

De spreiding van betogingen in België

door Jozef SMITS

Medewerker Instituut voor Politieke Vorming

I. Inleiding

In elk democratisch politiek systeem zijn procedures en regels van inputverwerking aanwezig. De leden van een democratisch politiek systeem moeten immers in staat worden gesteld hun voorkeuren en eisen kenbaar te maken aan de beleidsvoerders. Die voorkeuren en eisen zijn zelden gelijklopend, veelal divers en talrijk, en vaak ook tegenstrijdig. Voorkeuren en eisen zijn evenmin belangeloos, meestal zijn ze aan bepaalde individuen, bevolkingsgroepen, organisaties en partijen verbonden. De realisatie ervan wordt door de voorstanders of pleitbezorgers nagestreefd en door de tegenstanders of opposanten tegengewerkt. Het proces waardoor voorkeuren en eisen kenbaar worden gemaakt aan de regeerders wordt in de politieke wetenschap omschreven als politieke actie. Als zodanig is politiek actie een kerngegeven van een democratisch politiek systeem.

Politieke actie kan uiteenlopende vormen aannemen. Het bekendst is de conventionele politieke actie. Doorgaans wordt trouwens niet gesproken over conventionele politieke actie, maar over conventionele politieke participatie. Het begrip participatie duidt op een positieve ingesteldheid ten overstaan van het politieke systeem en zijn regeerders: het verwijst indirect naar de bereidheid tot deelname aan de besluitvorming. Tot de conventionele politieke participatie worden al de activiteiten gerekend die verband houden met verkiezingen en politieke partijen. Tot in de jaren zestig was uitsluitend deze politieke actie het voorwerp van onderzoek.

Sedert de jaren zeventig gaat de aandacht ook naar andere actiemiddelen: petitities, betogingen, blokkades, bezettingen, boycotacties, wilde stakingen, sit-ins, slogans of affiches aanbrengen op plaatsen waar dat verboden is, het beschadigen van eigendom tot en met het gebruik van geweld. Een aantal van die actiemiddelen, zoals petitities en betogingen, waren niet nieuw, maar de indruk bestond dat ze aan het eind van de jaren zestig aanzienlijk meer dan voorheen gebruikt werden. De vertrouwdheid met andere actievormen, zoals blokkades, sit-ins, bezettingen, boycotacties, was gering. Gemeenschappelijk was hun zogenaamd ongewoon karakter: ze konden niet ondergebracht worden in de bestaande participatievormen. Organisaties of groeperingen die ze gebruikten, wensten ook niet altijd deel te nemen aan de politieke besluitvorming en plaatsten zichzelf aan de rand of zelfs buiten het politieke systeem. De "nieuwe" actievormen kregen om die redenen het label "onconventioneel" of "onorthodox". Hoewel deze kwalificatie vrijwel algemeen werd overgenomen, was ze niet adequaat. Een aantal van de vermelde actiemiddelen bevinden zich namelijk in de overgangszone tussen conventionele en onconventionele actiemiddelen. Handtekeningac-

ties en betogingen bijvoorbeeld situeren zich in die zone ¹. Daarenboven zijn deze actievormen een vast bestanddeel van het politieke actierepertoire geworden ². Toch worden ze nog steeds tot de onconventionele politieke actie gerekend.

II. Onderzoeksmethodes en -gegevens

Minder conventionele en onconventionele politieke actie kan op twee verschillende manieren bestudeerd worden. De meest gebruikte onderzoeksmethode is het survey-onderzoek. Aan de hand van een representatieve steekproef van de bevolking wordt gepeild naar de opvattingen en attitudes i.v.m. minder conventionele politieke actiemiddelen. Veruit het bekendst is het in 1979 gepubliceerde *Political Action*-onderzoek van S. H. Barnes, M. Kaase en anderen ³.

De tweede onderzoeksmethode bestaat erin cijfergegevens over minder of onconventionele politieke actiemiddelen te verzamelen, bijvoorbeeld statistieken over het aantal betogingen, bezettingen, boycotacties, het aantal deelnemers aan deze acties, de organisatoren ervan, de doelstellingen enzovoort. Deze methode wordt weinig aangewend, omdat officiële statistieken over deze actiemiddelen meestal niet voorhanden zijn of, wanneer dit wel het geval is, ze niet altijd betrouwbaar zijn. De onderzoeker die deze methode kiest, moet noodgedwongen zelf de statistieken samenstellen, aanvullen of corrigeren. Overbodig te zeggen dat dit voor hem een bijzonder tijdrovende bezigheid is, zeker wanneer hij gegevens over middellange of lange termijn wil verzamelen.

In België zijn beide onderzoeksmethodes schaars. België was niet opgenomen in het *Political Action*-onderzoek en het werd er ook niet afzonderlijk overgegaan, zoals dat in een aantal andere landen wel het geval was. Belgische onderzoekers beschikken in tegenstelling tot hun collega's in de meeste Westeuropese landen en de Verenigde Staten niet over op geregelde tijdstippen uitgevoerde opinieonderzoeken over conventionele en onconventionele politieke participatie. Dit wil niet zeggen dat er helemaal geen gegevens bestaan. Ze liggen echter verspreid over verschillende publikaties, met als bijkomende nadelen dat de vraagstelling niet identiek is en vergelijkingen bemoeilijkt worden. Zo bevat L. Huyses in 1969 gepubliceerde studie *De niet-aanwezige staatsburger* gegevens i.v.m. het ondertekenen van een petitie, de deelname aan "meetings" en een "politieke manifestatie" ⁴. De klemtoon in Huyses onderzoek lag echter op de conventionele politieke participatie, wat niet verwonderlijk is aangezien het veldonderzoek in 1964 uitgevoerd werd. Het GLOPO-onderzoek van 1975 ging een eind verder ⁵. Hoewel er geen allusie wordt op gemaakt, is de invloed van de contestatiegolf aan het eind van de jaren zestig ten minste indirect aanwezig. De vragen in het GLOPO-onderzoek over de "oppositionele middelen" van de Belgische burger

1 A. MARSH, Exploration in unorthodox political behaviour: a scale to measure 'protest potential'. *European Journal of Political Research*, 1974, nr. 2, blz. 107-130.

2 H. KRIESI en P. CASTENMILLER, De ontwikkeling van politiek protest in Nederland sinds de jaren zeventig. *Acta Politica*, 1987, nr. 1, blz. 63.

3 S. H. BARNES, M. KAASE et al., *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, 1979.

4 L. HUYSE, *De niet-aanwezige staatsburger. De politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*. Antwerpen, 1969.

5 De resultaten van deze enquête zijn gedeeltelijk gepubliceerd in *Res Publica* onder de titel: Comment les Belges voient leur système socio-politique - De kijk van een publieke opinie op de Belgische maatschappij (*Res Publica*, 1975, nr. 4, blz. 453-618).

hadden immers niet alleen betrekking op de voorkeur en de deelname aan geweldloze betogingen, maar ook aan stakingen, het beroep doen op een actiegroep, het niet gehoorzamen aan de wet of het omzeilen ervan, en het gebruik van geweld ⁶. In tegenstelling tot wat kon worden verwacht, was het GLOPO-onderzoek niet de aanzet tot een uitgebreid onderzoek over de minder conventionele en niet-conventionele politieke actie. Op het ogenblik dat het survey-onderzoek daarover in andere landen op gang komt (cfr. het *Political Action*-onderzoek), gebeurt er in België vrijwel niets. In enkele onderzoeken duiken vragen op i.v.m. de houding tegenover en/of de deelname aan politieke actiemiddelen, zoals in het Europees waardenonderzoek van 1980-81 en van 1990, en de post-electorale enquête van 1991-92 van het Interuniversitair Steunpunt voor Politiek Opinieonderzoek (ISPO).

Wie op zoek gaat naar cijferreeksen over de frequentie van politieke actiemiddelen wordt onmiddellijk geconfronteerd met de ontoereikendheid van het statistisch apparaat in België. Hierover bestaan eenvoudig geen statistieken. De onderzoeker moet bijgevolg zelf de cijferreeksen samenstellen. M. Deweerdt heeft dit gedaan voor betogingen tijdens de periode 1953-1974 ⁷. Hij maakte gebruik van het archief van de rijkswacht, die als handhaver van de openbare orde verslagen opmaakt en bewaart van de in België georganiseerde betogingen. Deze verslagen worden sedert 1953 bewaard - vroegere verslagen werden vernietigd - en bevatten informatie over het tijdstip, de plaats, de organisator(en) en het thema van de betoging, en het aantal betogers en (eventuele) tegenbetogers. Uit een vergelijking van de rijkswachtgegevens met de informatie in de Belgische dagbladers over betogingen, bleek dat de eersten lacunes vertoonden. Ze werden daarom aangevuld door het systematisch opzoeken van artikels over betogingen in een aantal kranten. Op basis van deze gegevens werd een nieuwe inventaris samengesteld voor de periode 1960-1974, die hoewel niet de ambitie heeft volledig te zijn, toch een behoorlijk betrouwbaar beeld moet geven van het gebruik van de betoging in België ⁸.

In hetgeen volgt wordt de spreiding van hoofdzakelijk één politiek actiemiddel in België nader geanalyseerd, met name de betoging. Dit gebeurt op tweeërlei wijzen: enerzijds door gegevens van GLOPO en het tweede Europees waardenonderzoek over de deelname aan betogingen en anderzijds op basis van de bovenvermelde inventaris van betogingen ⁹.

III. De deelname aan betogingen

De keuze voor GLOPO en het tweede Europees waardenonderzoek - verder vermeld met zijn Engelstalige afkorting (EVS) - is bepaald door het feit dat beide onderzoeken niet alleen vragen bevatten over de houding tegenover en de be-

⁶ E. DE GRAEVE-LISMONT, Het oppositioneel gedrag van de Belgische staatsburger. *Res Publica*, 1975, nr. 4, blz. 517-543.

⁷ M. DEWEERDT, *Inventaris van de betogingen in België 1953-1974*. Leuven, 1975.

⁸ J. SMITS, *Inventaris van de betogingen in België 1960-1974. Samengesteld op basis van het rijkswachtarchief en de dagbladen De Standaard, Het Laatste Nieuws, La Libre Belgique, Le Soir en Le Peuple*. Leuven, 1982. De aanvulling van de rijkswachtinformatie door de kranten is niet gering: bijna de helft van het aantal betogingen (47.2%) is afkomstig uit de dagbladen.

⁹ De resultaten van het eerste Europees waardenonderzoek worden niet gebruikt omwille van scheeftrekkingen in de steekproef.

reidheid om aan een betoging deel te nemen, maar ook een vraag naar de feitelijke deelname eraan ¹⁰. Cijfers hierover hebben de voorkeur, omdat er tussen mogelijk en feitelijk gedrag een grote afstand bestaat. Tussen het GLOPO- en EVS-onderzoek ligt een periode van 15 jaar. Zoals vermeld werd het GLOPO-onderzoek uitgevoerd in 1975, geruime tijd na de zogenaamd woelige jaren zestig, het tweede Europees waardenonderzoek in 1990, na de als eerder mat bestempelde jaren tachtig. Geen van beide onderzoeken werd bijgevolg gerealiseerd in een periode dat er sprake was van intense politieke conflicten. Het tijdsverschil tussen het GLOPO- en EVS-onderzoek biedt bovendien de mogelijkheid om na te gaan of het politieke activisme is toe- of afgenomen. Toch is bij deze vergelijking voorzichtigheid geboden. Het gaat hier om slechts één actiemiddel en slechts twee onderzoeken. Alleen longitudinaal en comparatief onderzoek over verschillende actiemiddelen biedt een betrouwbare basis om trends te kunnen ontdekken.

In tabel 1 is de deelname aan betogingen volgens beide onderzoeken weergegeven.

In het GLOPO-onderzoek verklaart ruim één op de vijf ondervraagden mee opgestapt te hebben in een betoging, in het Europees waardenonderzoek één op de vier. Hoewel het telkens een minderheid is, is het zeker geen kleine minderheid. De Belgische burger is te oordelen op basis van deze cijfers minder politiek passief en onverschillig dan doorgaans wordt aangenomen ¹¹. Uit de vergelijking tussen GLOPO en EVS kan men afleiden dat de deelname aan betogingen is toegenomen. Dit resultaat sluit aan bij bevindingen van onderzoek over minder conventionele actiemiddelen in andere landen ¹². Maar, zoals vermeld, voorzichtig-

10 De gegevens van het tweede EVS-onderzoek werden ons ter beschikking gesteld door prof. dr. J. Billiet, waarvoor onze dank.

11 Comparatief onderzoek wijst meestal uit dat de Belgen laag scoren inzake politieke belangstelling, betrokkenheid en engagement. Zie o.m. R. INGLEHART, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, 1990. Dit geldt alvast niet voor de deelname aan betogingen. S. H. Barnes en M. Kaase vermelden in hun Political Action-onderzoek de volgende deelnamecijfers aan betogingen: Nederland 7%, de Bondsrepubliek Duitsland 9%, Oostenrijk 6%, Groot-Brittannië 6% en de Verenigde Staten 11% (S. H. BARNES en M. KAASE, *op. cit.*, blz. 548-549).

12 Volgens de resultaten van het Nationaal Kiezersonderzoek stijgt de deelnamegraad aan betogingen in Nederland van 8.9% in 1973 tot 26.7% in 1989 (Bron: H. VAN GUNSTEN en R. ANDEWEG, *Het grote ongenoegen. Over de kloof tussen burgers en politiek*. Bloemendaal, 1994, blz. 33). Zie ook H. KRIESI en P. CASTENMILLER, De ontwikkeling van politiek protest in Nederland sinds de jaren zeventig. *Acta Politica*, 1987, nr. 1, blz. 61-84; en P. CASTENMILLER en P. DEKKER, Politieke betrokkenheid en activiteit in Nederland 1973-1986. *Res Publica*, 1989, nr. 1, blz. 95-110. Niet alle onderzoekers zijn het hiermee eens. A. van den Broek stelt dat er een betekenisvolle toename is van de politieke interesse, maar een afname van de conventionele en onconventionele politieke participatie. Een grotere interesse hoeft niet automatisch te resulteren in een grotere politieke activiteit. Lange tijd werd het eerste als een voorwaarde voor het tweede beschouwd. Maar uit van den Broeks onderzoek blijkt dat de relatie tussen politieke interesse en activiteit tijdens de periode 1974-1990 verzwakt. Zie A. VAN DEN BROEK, Political involvement in The Netherlands. *Acta Politica*, 1994, nr. 2, blz. 173-197.

heid is toch geboden¹³. Wat blijktbaar wel met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan vooropgezet worden, is dat de deelname aan betogingen in het midden van de jaren zeventig en aan het eind van de jaren tachtig merkkelijk hoger is dan in de eerste helft van de jaren zestig. In 1964, zo blijkt uit *De niet-aanwezige staatsburger*, verklaarde slechts 7.0% van de ondervraagden mee opgestapt te hebben in een betoging¹⁴. De vergelijking met 1964 bevestigt overigens de stelling dat het minder conventionele actiemiddel betoging aanzienlijk minder onconventioneel is geworden.

Een andere opvallende evolutie is dat het verschil in deelnamegraad tussen Vlamingen en Walen tussen 1975 en 1990 verdwenen is. In 1975 is de participatie van de Walen aan betogingen beduidend hoger dan die van de Vlamingen. In 1990 is het verschil veel kleiner en zelfs in het voordeel van de Vlamingen. De deelname van de Vlamingen is aanzienlijk toegenomen, terwijl die van de Walen ietwat is afgenomen. De Vlamingen zijn blijkbaar politiek actiever geworden. Of zij ook politiek actiever zijn geworden dan de Walen is een vraag waarop de cijfers in tabel 1 geen afdoend antwoord kunnen geven. Maar andere onderzoeken wijzen toch in die richting. De politieke interesse van de Vlamingen is aanzienlijk hoger dan die van de Walen¹⁵. Ook lijkt hun politieke kennis groter te zijn¹⁶. Daarnaast verliepen de voorbije decennia tal van veranderingen, onder meer op sociaal-economisch en cultureel-religieus gebied, in Vlaanderen sneller en ingrijpender dan in Wallonië. Dat die ook een weerslag hebben op politieke attitudes en gedrag is haast onvermijdelijk.

De spreiding van de deelname aan betogingen volgens geslacht, leeftijd, opleiding en beroep is interessant om na te gaan of ze verschilt van die van conventionele politieke activiteiten. Het patroon bij dit laatste soort activiteiten is vrijwel steevast dat mannen meer participeren dan vrouwen, de middelbare leeftijdscategorieën meer dan de jongere en oudere, de hoger opgeleiden meer dan de lager opgeleiden en, in het verlengde daarvan, de hogere beroeps categorieën meer dan de lagere.

Dit patroon wordt in tabel 1 slechts ten dele bevestigd. De betoging is een actiemiddel waar de mannen beduidend meer aan deelnemen dan de vrouwen. Hierin is tussen 1975 en 1990 geen verandering opgetreden, integendeel het verschil tussen de geslachten is nog iets groter geworden. Gelijklopend is wel dat ook bij de vrouwen de deelname is toegenomen.

13 De toename kan ook beïnvloed zijn door de verschillende vraagstelling. In het GLO-PO-onderzoek luidde de vraag: "Heeft U er de laatste jaren (laat ons zeggen 4 of 5 jaren) reeds één van gebruikt?". Daarna volgde de lijst van actiemiddelen met o.m. "geweldloos manifesteren". In het EVS-onderzoek luidde de vraag: "Ik ga U een aantal soorten van politieke acties noemen die men kan voeren. Wil U mij voor elke actie vertellen of U het zelf ooit heeft gedaan, of het zelf misschien zou doen als U het nodig vond, of dat U het zeker nooit zult doen?". Daarna volgde de lijst van actiemiddelen met o.m. "meedoen aan een toegestane, normale demonstratie".

14 L. HUYSE, *op. cit.*, blz. 136.

15 H. GAUS en P. VAN DER VOORT, De politieke belangstelling in België, in J. KERKHOFS e.a., *De versnelde ommekeer*. Tielt, 1992, blz. 167-168.

16 W. DEWACHTER, Peilen naar de politieke kennis van de Belgische burgers. *Res Publica*, 1993, nr. 2, blz. 241.

TABEL 1

De deelname aan betogingen in België (in %)

	GLOPO (1975)	EVS (1990)
algemeen	21.2%	25.3%
Vlamingen	18.9	25.7
Walen	25.4	23.1
man	26.2	31.8
vrouw	16.5	19.1
18-29 jaar	27.1	27.8
30-39 jaar	19.9	35.4
40-49 jaar	24.1	27.7
50-59 jaar	21.8	20.0
+ 60 jaar	12.3	18.0
lager onderwijs	16.0	-
lager technisch/secundair onderwijs	22.1	-
laag onderwijsniveau	-	16.6
hoger secundair onderwijs	26.9	-
hoger technisch onderwijs	23.4	-
secundair onderwijsniveau	-	24.0
universitair onderwijs	28.7	-
hoog onderwijsniveau	-	41.7
ongeschoolde arbeiders	19.9	24.2
geschoolde arbeiders	21.5	28.1
bedienden privé-sector	20.6	-
ambtenaren	24.2	-
lagere bedienden	-	34.4
bedienden middenniveau	-	45.5
kaderpersoneel	31.4	29.1
landbouwers	35.4	30.2
zelfstandigen	20.9	20.5
vrije beroepen	23.1	-
bedrijfsleiders	-	18.5
studenten	49.6	29.4

De spreiding volgens leeftijd wijkt af van het conventionele participatiepatroon. Niet de middelbare maar de jongere leeftijdscategorieën stappen het meest op in een betoging. In het GLOPO-onderzoek ligt de deelnamegraad het hoogst bij diegenen die jonger zijn dan 30, in het EVS-onderzoek is ze het hoogst bij de dertigers. Afgezien van dit verschil ondersteunen deze algemene bevindingen de conclusies van andere onderzoeken, met name dat de jongere leeftijdscatego-

riën niet alleen positiever staan tegenover minder conventionele actiemiddelen maar er ook meer aan participeren¹⁷.

De deelnamegraad volgens opleiding stemt wel overeen met het klassieke patroon: hoger opgeleiden nemen meer deel aan betogingen dan lager opgeleiden. Dit resultaat ligt in de lijn van andere onderzoeken over minder conventionele actiemiddelen¹⁸. Voorts wijst de vergelijking tussen 1975 en 1990 uit dat de verschillen groter zijn geworden. Bij de hoger geschoolden is er een zeer opvallende stijging van de deelnamegraad. Bij de andere categorieën is er eerder sprake van een status-quo.

Het belang van de opleiding voor de deelname aan minder conventionele actiemiddelen wordt niet helemaal bevestigd bij de beroepscategorieën. Althans voor wat de betoging betreft, want de spreiding daarvan over socio-professionele categorieën laat zien dat er een aantal niet onbelangrijke uitzonderingen of afwijkingen zijn op het op basis van de opleiding verwachte patroon. Hoewel het GLOPO- en het EVS-onderzoek verschillende categorieën gebruiken, blijkt bijvoorbeeld dat de participatiegraad van de landbouwers in beide onderzoeken aanzienlijk boven het gemiddelde ligt. Die van geschoolde arbeiders ligt dicht bij het gemiddelde, in het EVS-onderzoek is ze zelfs hoger dan gemiddeld. In het EVS-onderzoek is er voorts een gemiddelde deelnamegraad van lagere bedienden en een bijzonder hoge deelnamegraad van bedienden van het middenniveau. De bedrijfsleiders daarentegen hebben in het EVS-onderzoek een lage participatiegraad. Het kaderpersoneel participeert in het GLOPO-onderzoek aanzienlijk meer dan gemiddeld aan betogingen, in het EVS-onderzoek ook, maar niet in dezelfde mate. De studenten hebben in het GLOPO-onderzoek duidelijk de hoogste participatiegraad: de helft onder hen zegt aan een betoging deel te hebben genomen. A. Marsh noteerde in zijn, eveneens in het midden van de jaren zeventig uitgevoerd onderzoek bij Britse studenten een nog iets hoger deelnamepercentage¹⁹. Hij stelde tevens vast dat de protestpotentie of de bereidheid tot deelname aan actiemiddelen bij studenten tweemaal groter was dan bij jongeren van dezelfde leeftijd. Studenten hebben tevens een meer dan gemiddelde interesse en een geringer vertrouwen in de gevestigde politieke instellingen. Dit alles doet Marsh besluiten dat bij studenten de factoren voor deelname aan minder conventionele actiemiddelen bijna optimaal aanwezig zijn. Maar in het EVS-onderzoek is de deelnamegraad van studenten aan betogingen merkkelijk minder hoog dan in GLOPO, hoewel nog steeds hoger dan gemiddeld. De sterke afname moet wellicht verklaard worden door het verschillend politieke klimaat aan de universiteiten aan het eind van de jaren zestig, begin van de jaren zeventig en later. In de eerste periode speelden de studenten inzake politiek protest vaak een voortrektersrol. De studentengeneratie van de jaren tachtig leek veel meer op zichzelf betrokken dan op haar omgeving. De protestgeneigdheid bij studenten is wellicht afgenomen, maar ze is toch nog altijd hoog.

Samengevat: jongere leeftijdsgroepen en sommige beroepscategorieën zoals de landbouwers, de arbeiders en de studenten die bij de conventionele participatie laag scoren, nemen verhoudingsgewijs veel deel aan betogingen. Uit het *Political Action* onderzoek bleek dat er een positieve relatie bestaat tussen con-

17 H. KRIESI en P. CASTENMILLER, *op. cit.*, blz. 67-68.

18 S.H. BARNES, M. KAASE e.a., *op. cit.*, blz. 130.

19 A. MARSH, *Protest and Political Consciousness*. Beverly Hills, 1977, blz. 200-201.

ventionele en onconventionele participatie²⁰. Hoewel het geen sterke relatie was, werd daaruit geconcludeerd dat onconventionele politieke participatie complementair en cumulatief is met conventionele participatie. Met andere woorden, zij die deelnemen aan conventionele politieke actiemiddelen, participeren ook aan minder conventionele actiemiddelen.

Survey-onderzoek zoals *Political Action* houdt echter te weinig rekening met het feit dat de deelname aan minder conventionele actiemiddelen vaak een collectieve en organisatorische dimensie heeft. De conventionele politieke participatie daarentegen is dat in veel minder mate. Ze is meer individualistisch, wat niet wil zeggen dat omgevingsfactoren helemaal geen rol spelen. Bij conventionele participatie liggen ook de deelnamedrempels hoger: een bepaalde kennis, deskundigheid en vaardigheid zijn vereist. Minder conventionele participatie stelt minder hoge eisen en vaak neemt een organisatie ertoe het initiatief. De betoging is hiervan een goed voorbeeld. Mee opstappen in een betoging impliceert niet noodzakelijk een grote kennis van het probleem waarvoor betoogd wordt. De subjectieve herkenning of verbondenheid met het probleem is reeds voldoende. Bovendien kan de initiatiefnemende organisatie de deelname aan een betoging stimuleren, vergemakkelijken en desnoods afdwingen door middel van sociale controle. Deze factoren kunnen verklaren waarom arbeiders, bedienden en landbouwers relatief veel aan betogingen deelnemen²¹.

IV. Betogingen in België tijdens de periode 1953-74

a) De evolutie van het aantal betogingen en betogers

Wie de cijfers overloopt van tabel 2 waarin het aantal betogingen en betogers per jaar is weergegeven voor de periode 1953-1974, stelt een toename van het aantal betogingen vast: in 1953 werd gemiddeld één betoging georganiseerd om de tien dagen, in 1974 gemiddeld meer dan twee per dag.

De periodisering van de beschouwde periode geeft een beter beeld van de stijging omdat pieken en dalen erdoor afgevlakt worden. Delen we de periode 1953-74 in drie deelperiodes - 1953-59, 1960-67 en 1968-74 - dan telt de eerste deelperiode gemiddeld 68 betogingen per jaar, de tweede deelperiode 171 betogingen en de derde deelperiode 426 betogingen per jaar. Dit betekent dat in de periode 1968-74 gemiddeld zes maal meer betogingen werden georganiseerd dan in de tweede helft van de jaren vijftig en ruim twee maal meer dan in de eerste helft van de jaren zestig.

Niet alleen het aantal betogingen maar ook het aantal betogers vertoont een stijgende tendens: in de periode 1953-59 waren er gemiddeld 199.801 betogers per jaar, in de periode 1960-67 208.497 en in de periode 1968-74 244.977 betogers per jaar.

Aangezien de stijging van de betogers veel minder groot is dan die van de betogingen, betekent dit dat de gemiddelde omvang van de betogingen afneemt.

20 S. H. BARNES, M. KAASE et al., *op. cit.*, blz. 93-94 en blz. 151-152.

21 A. van den Broek komt in zijn onderzoek tot de conclusie dat de interpretatie van de relatie tussen conventionele en onconventionele participatie aan herziening toe is. Beide zijn volgens hem onafhankelijk van elkaar komen te staan (A. VAN DEN BROEK, *op. cit.*, blz. 193).

TABEL 2

Het aantal betogingen en betogers per jaar (1953-1974)

JAAR	BETOGINGEN		BETOGERS	
	N	%	N	%
1953	38	0.8	59.281	1.2
1954	26	0.5	100.342	2.1
1955	184	3.8	650.620	13.6
1956	40	0.8	35.719	0.8
1957	21	0.4	42.387	0.9
1958	26	0.5	215.068	4.5
1959	140	2.9	295.189	6.2
1960	204	4.2	375.537	7.9
1961	210	4.4	355.592	7.4
1962	118	2.4	190.603	4.0
1963	150	3.1	145.205	3.0
1964	149	3.1	151.069	3.2
1965	97	2.0	63.723	1.3
1966	217	4.5	155.254	3.3
1967	220	4.6	230.994	4.8
1968	429	8.9	303.039	6.3
1969	229	4.7	193.446	4.0
1970	292	6.1	154.146	3.2
1971	360	7.5	247.157	5.2
1972	316	6.6	166.362	3.5
1973	594	12.3	316.683	6.6
1974	765	15.9	334.147	7.0
TOTAAL	4825	100	4.781.563	100

Het gemiddeld aantal deelnemers per betoging daalt van 2944 betogers in de periode 1953-59 over 1222 betogers in de periode 1960-67 tot 575 betogers in de periode 1968-74.

Naast het toenemend gebruik van de betoging, de stijging van de participatie en de dalende betogingsomvang is een vierde belangrijk kenmerk de van jaar tot jaar soms vrij sterke fluctuering van het aantal betogingen en betogers.

De politieke conjunctuur heeft een onmiskenbare invloed op het betogingsgebeuen. De drie belangrijkste crisissen van de Belgische politiek in de periode 1953-74 tekenen zich in tabel 2 duidelijk af: de schoolstrijd die zich hoofdzakelijk in 1955 afspeelde, de acties tegen de Eenheidswet in de winter van 1960-61 en de manifestaties i.v.m. Leuven-Vlaams in 1968. Deze drie strijdpunten hebben vooral veel betogers op de been gebracht, met name 35.7%.

Een vierde en verrassend hoogtepunt zijn de jaren 1973 en 1974. Dit zijn jaren met bijzonder veel betogingen (28.2% van het totaal) en redelijk veel betogers (in beide jaren meer dan in het contestatiejaar 1968). De belangrijkste oor-

zaak hiervan blijkt de economische recessie en de gevolgen daarvan voor de sociale verhoudingen te zijn. Er zijn in 1973 en 1974 nogal wat betogingen georganiseerd om de eisen van een aantal socio-professionele categorieën kracht bij te zetten: arbeiders, bedienden, onderwijzend personeel, ambtenaren, zelfstandigen en vooral landbouwers. Daarnaast zijn er in 1973 en 1974 nog een aantal communautaire knelpunten die aanleiding hebben gegeven tot betogingen: het probleem-Brussel (de lokettenregeling in het gemeentehuis van Schaarbeek) en het taalstatuut van de Voergemeenten. Bij deze strijdpunten die behoren tot de traditionele breuklijnen van het Belgische politieke bestel voegen zich een aantal nieuwe thema's met als opvallendste de organisatie van de legerdienst (de betogingen tegen het plan van de toenmalige minister van Landsverdediging P. Vanden Boeynants om het uitstel van legerdienst om studieredenen af te schaffen) en milieuproblemen.

b) Het aandeel van de traditionele breuklijnen en de nieuwe thema's

Dat de schoolstrijd, de Eenheidswet en Leuven-Vlaams aanleiding hebben gegeven tot een massale mobilisatie, doet vermoeden dat de Belgische burgers het meest op straat zijn gekomen voor strijdpunten die verband houden met de traditionele breuklijnen.

Dit vermoeden wordt bevestigd in tabel 3 waarin de spreiding van de betogingen en de betogers over die breuklijnen is weergegeven: in de betogingen met een levensbeschouwelijk, sociaal-economisch of communautair strijdpunt stapte tweederde van de betogers op. Elk van de drie breuklijnen realiseert een groter aandeel in de betogingen dan in de betogers.

TABEL 3

De spreiding van de betogingen en de betogers over breuklijnen (1953-1974)

Breuklijn	Betogingen		Betogers		Omvang
	N	%	N	%	N
Levensbeschouwelijk	192	4.0	896.266	18.7	4668
Sociaal-economisch	1161	24.1	1.444.619	30.2	1244
Communautair	711	14.7	767.479	16.1	1079
Post-materialistisch	511	10.6	264.603	5.5	518
Andere thema's	2250	46.6	1.408.596	29.5	626
Totaal	4825	100	4.781.563	100	991

Daarnaast is er ook de vaststelling dat bijna 6 op de 10 betogingen een thema hebben dat niet tot die traditionele breuklijnen behoort. Een deel daarvan is in navolging van Ingleharts theorie ondergebracht in een vierde scheidingslijn, de zogenaamde post-materialistische breuklijn²². Tot deze breuklijn behoren betogingen die te maken met de 'nieuwe waarden': inspraak, democratisering, emancipatie, leefmilieu, ruimtelijke ordening, ordehandhaving en rechten en vrijheden. Deze breuklijn is met 10% van de betogingen bescheiden aanwezig in het betogingsveld, wat op het eerste gezicht niet zo verwonderlijk is aangezien ze

22 R. INGLEHART, *The Silent Revolution*. Princeton, 1977.

pas aan het eind van de jaren zestig doorbrak. Maar de aanwezigheid is toch bescheidener dan op basis van Inglehart en anderen mocht worden verwacht, vermits bijna 63% van de betogingen hebben plaatsgevonden in de periode 1968-74. Nog bescheidener is het aandeel van de post-materialistische betogingen in de betogers: slechts 5,5%. Gemiddeld telt zo'n betoging 626 deelnemers, dit is aanzienlijk minder dan de betogingen i.v.m. de traditionele breuklijnen. De mobilisatiekracht van de organisatoren i.v.m. de post-materialistische thema's is dus klein, alleszins tot in 1974.

Vormen de drie traditionele breuklijnen het fundament van het Belgische politieke systeem, toch wordt beweerd dat ze in de loop van de jaren zestig aan belang hebben ingeboet²³. De gegevens in tabel 4 waarin het aandeel van de drie breuklijnen in de betogingen en de betogers is weergegeven, bevestigen die stelling. In de jaren vijftig houdt bijna driekwart van de betogingen verband met een traditioneel breuklijnenthema en bijna negen op de tien betogers in die periode stapten in dergelijke betogingen op. In de eerste helft van de jaren zestig is het aandeel van dit soort betogingen minder groot, maar toch nog zeer aanzienlijk: bijna tweederde van de betogingen en bijna driekwart van de betogers. Maar daarna is het gedaan met de dominantie van de traditionele breuklijnen. In de periode 1968-74 realiseren ze slechts iets meer dan een kwart van de betogingen. Hoewel ook hun aandeel in de betogers sterk afneemt (tot 36.6%), tellen betogingen met een traditioneel breuklijnenthema nog steeds meer deelnemers dan de gemiddelde betoging in die periode.

TABEL 4

Het aandeel van de drie traditionele breuklijnen in de betogingen en de betogers per deelperiode (1953-1974)

Periode	Betogingen		Betogers		Omvang N
	N	%	N	%	
1953-1959	350	73.7	1.223.780	87.5	3496
1960-1967	880	64.5	1.229.299	73.7	1397
1968-1974	833	27.9	664.832	37.6	774

De hierboven vermelde gegevens laten toe het globale betogingsverloop beter te duiden. De jaren 1954-61 zijn een periode van scherpe politieke polarisatie die vooral gestalte kreeg in de schoolstrijd en de Eenheidswet, conflicten waarbij de katholieke en socialistische zuil hun achterban mobiliseerden. Na 1961 neemt de escalatie in aanzienlijke mate af: de twee grote zuilen doen in veel mindere mate dan voorheen een beroep op de straat om hun strijdpunten hard te maken. De schoolstrijd en de Eenheidswet (en voordien de Koningskwestie) hadden de gevaren van de confrontatiestrategie blootgelegd. De politieke elite verkiest na de Eenheidswet de pacificatie van de traditionele tegenstellingen boven de confrontatie. Daardoor komt er ruimte vrij voor nieuwe thema's en andere organisaties. Tegelijk evolueert de Belgische samenleving in de jaren zestig van een gesloten naar een semi-open samenleving. In de jaren vijftig beheerst de politieke elite volkomen de definitie en de oplossing van maatschappelijke proble-

²³ L. HUYSE, De moeilijke jaren. De Belgische politiek in de jaren zeventig. *De Nieuwe Maand*, 1979, nr. 4, blz. 172-187.

men. Nadien is dat in veel mindere mate het geval. Zij moet het maatschappelijk initiatief ten dele uit handen geven en overlaten aan secundaire of aspirant-elites die nieuwe problemen op de politieke agenda plaatsen. Aan de basis van dit mutatieproces liggen verschillende ontwikkelingen. Enerzijds gaat het om een aantal algemene ontwikkelingen, zoals de toenemende complexiteit, fragmentering, individualisering, mobiliteit en internationalisering die tot gevolg hebben dat steeds meer eisen in de politieke besluitvorming terechtkomen. Anderzijds gaat het om een aantal specifiek Belgische ontwikkelingen: de secularisering en ontkerkelijking vooral in Vlaanderen, de opkomst van aspirant-elites, de verminderde electorale stabiliteit, de hoge economische groei in Vlaanderen, de teloorgang van de zware industrie in Wallonië, het toenemend overheidsinterventionisme en de uitbouw van een uitgebreid netwerk van overleg- en adviesinstanties waarin zuilorganisaties meestal een gewaarborgde vertegenwoordiging hebben²⁴.

c) de spreiding van de betogingen en betogers over organisaties

Dat voor de traditionele breuklijnthema's veel betogers op straat zijn gekomen, zou wel eens te maken kunnen hebben met de organisaties die i.v.m. deze thema's actief zijn. Rond die breuklijnen zijn organisaties opgericht die een grote duurzaamheid, talrijke leden, eigen communicatiekanalen, aanzienlijke financiële en andere middelen hebben. Het gaat om de traditionele politieke partijen, de christelijke en socialistische arbeidersbewegingen met hun vele "takken" of deelorganisaties (vakbonden, mutualiteiten, socio-culturele organisaties, ...), de grote landbouworganisaties (Belgische Boerenbond, Alliance Agricole Belge), de middenstandsorganisaties (NCMV, Syndicale Unie van de Belgische Middenstand,...) enzovoort. We typeren deze organisaties als traditionele of gevestigde organisaties.

Daarnaast zijn er vooral sedert de jaren zestig tal van kleine organisaties, actiegroeperingen en verenigingen ontstaan waarvan een deel actief is i.v.m. de traditionele breuklijnthema's en een ander deel i.v.m. de hierboven aangehaalde nieuwe thema's. De eerste organisaties stellen zich concurrentieel op tegenover de traditionele organisaties. Het gaat vooral om beroepsorganisaties, met name vakbonden van bepaalde socio-professionele categorieën (ambtenaren, mijnwerkers, rijkswacht of politie), kleine middenstands- en landbouworganisaties. Deze organisaties zijn organisatorisch minder sterk uitgebouwd, hebben minder leden en minder middelen dan de traditionele organisaties en hebben dikwijls geen toegang tot het netwerk van overleg- en adviesinstanties. De tweede soort organisaties is voortgekomen uit de nieuwe sociale bewegingen: milieu-, buurt-, vredes-, feministische en andere organisaties waarvan de meesten slechts tijdelijk bestaan, weinig leden hebben, organisatorisch zwak uitgebouwd zijn en over weinig financiële middelen beschikken. Ook deze organisaties staan (of stonden) meestal buiten het concertatiecircuit.

Bij de lezing van tabel 5 waarin de spreiding van de betogingen en de betogers over organisaties in de periode 1953-74 is weergegeven, valt de grote verscheidenheid van organisaties op die de betoging gebruiken²⁵. Maar niet alle organisaties hebben dat in dezelfde mate gedaan en niet alle organisaties beschikken over dezelfde mobilisatiekracht.

24 J. SMITS, *Democratie op straat*, blz. 337-360.

TABEL 5

De spreiding van de betogingen en de betogers over organisaties (1953-1974)

Organisaties	Betogingen		Betogers		Omvang N
	N	%	N	%	
Politieke partijen	253	7.4	113.536	2.8	448
Werknemersorganisaties	729	21.2	895.379	21.9	1228
Landbouworganisaties	529	15.4	489.099	12.0	925
Middenstandsorganisaties	135	3.9	103.506	2.5	767
Volksnationale organisaties	262	7.6	397.121	9.7	1516
Dienstverlenende organisaties	47	1.4	85.461	2.1	1818
Overkoepelende zuilorganisaties	444	13.0	1.374.989	33.7	3097
Patriottische en verzetsorganisaties	44	1.3	104.469	2.6	2374
Joodse organisaties	46	1.3	29.527	0.7	642
Milieuorganisaties	94	2.7	31.073	0.8	331
Buurtorganisaties	63	1.8	21.742	0.5	345
Vrouwenorganisaties	35	1.0	9.086	0.2	260
Vredesorganisaties	197	5.7	130.458	3.2	662
Studenten- en jongeren-organisaties	422	12.3	184.242	4.5	437
Andere organisaties	136	4.0	116.949	2.8	860
Totaal	3436	100	4.086.537	100	1189

Organisaties die de betoging frequent gebruiken zijn de werknemersorganisaties, de landbouworganisaties, de overkoepelende zuilorganisaties en de studenten- en jongerenorganisaties. Deze organisaties realiseren meer dan 60% van de betogingen (van de formele organisaties). Twee van de vermelde organisatie-typen nemen ook een belangrijk aandeel in de betogers voor hun rekening. Vooral de mobilisatiekracht van de overkoepelende zuilorganisaties is indrukwekkend: een betoging van dit organisatie-type telt gemiddeld bijna driemaal zoveel deelnemers dan de gemiddelde betoging. Het gaat in hoofdzaak om twee organisaties: het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie en de Gemeenschappelijke Actie. Deze laatste organisatie is de koepel van de socialistische zuilorganisaties. Zij organiseerde de acties tegen de Eenheidswet. Het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie kan als de katholieke tegenhanger van de Gemeenschappelijke Actie beschouwd worden, met dit verschil dat het een tijdelijk samenwerkingsverband was. Het organiseerde de acties van de CVP en de christelijke sociale organisaties tegen de schoolwetgeving van de regering-Van Acker (1954-58). Voor zover ons bekend werd het nooit ontbonden, maar na de schoolstrijd functioneerde het niet meer.

25 Het gaat in deze tabel uitsluitend om de betogingen waarbij de rijkszwacht of (één van) de kranten de organisatie(s) kenden die de betoging organiseerde(n). Dit is het geval voor 3436 of 71.2% van het totaal aantal betogingen in de periode 1953-74. Voor de overige 28.8% betogingen werd geen organisator teruggevonden. Bijna 70% van deze laatste betogingen zijn betogingen van studenten, scholieren of jongeren.

De specifieke aard van deze organisatietypes verklaart meteen hun grote mobilisatiekracht: zij konden terugvallen op grote, homogene, gestructureerde, hiërarchische organisaties die het socio-politieke leven in de periode dat zij actie voerden (de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig) nagenoeg volledig domineerden. De vraag kan gesteld worden of dergelijke overkoepelende zuilorganisaties momenteel nog in staat zouden zijn tot langdurige en massale mobilisaties gezien het interne politiek pluralisme in de katholieke zuil en ten dele ook, hoewel in mindere mate, in de socialistische zuil ²⁶.

Aanzienlijk minder groot, maar toch nog groter dan gemiddeld is de mobilisatiekracht van de werknemersorganisaties. De verklaring hiervoor is ten dele dezelfde als die van de overkoepelende zuilorganisaties. Een aantal van de werknemersorganisaties zijn grote en machtige organisaties, inzonderheid ACV en ABVV die beide bijna (of meer dan) één miljoen leden tellen. Het zou evenwel verkeerd zijn te denken dat alleen deze twee vakbonden afzonderlijk of samen met de kleinere liberale vakorganisatie ACLVB de betoging aanwenden. Ongeveer een vijfde van de betogingen van de werknemersorganisaties is op het getouw gezet door kleine vakbonden, bijvoorbeeld het Eenheidssyndicaat van het ministerie van Financiën, het Nationaal Syndicaat van de Belgische Rijkswacht/Politie, de Nationale Federatie van het Kaderpersoneel enzovoort. De betogingen van deze zogenaamd niet-representatieve werknemersorganisaties drukken de betogingsomvang van de werknemersorganisaties naar beneden. Om het verschil in cijfers duidelijk te maken: de betogingen van de representatieve vakbonden ABVV, ACV en ACLVB tellen gemiddeld 1386 deelnemers, die van de niet-representatieve vakbonden 581 deelnemers.

De landbouworganisaties betogen geregeld, maar hun betogingen hebben niet de omvang van de overkoepelende zuil- en werknemersorganisaties: gemiddeld 925 deelnemers. Daarvoor zijn er in hoofdzaak twee redenen: de landbouwers vormen een numeriek almaar kleinere wordende bevolkingsgroep en bovendien zijn de middelgrote en kleine landbouworganisaties, zoals de Unions Professionnelles Agricoles en het Algemeen Boerensyndicaat, vaker op straat gekomen dan de grootste landbouworganisaties, de Belgische Boerenbond en de Alliance Agricole Belge. Het verschillend mobilisatiepotentieel van deze organisaties bepaalt blijkbaar ook de actiestrategie. Terwijl de Boerenbond lange tijd opteerde voor grote nationale of gewestelijke manifestaties, verkiezen de andere organisaties kleinschalige, provinciale of lokale acties.

Studenten- en jongerenorganisaties kunnen makkelijk betogingen organiseren. Het feit dat de studenten in die hoedanigheid ruimtelijk sterk geconcentreerd leven, is in hun voordeel. Maar hun betogingsfrequentie ligt blijkbaar zo hoog en hun strijdpunten zijn zo divers en partieel dat zij zelden veel studenten op de been kunnen brengen. Een andere reden voor hun geringe mobilisatiekracht is wellicht ook de zwakke organisatorische infrastructuur van de studenten- en jongerenorganisaties.

De overige organisatietypes gebruiken de betoging veel minder, wat niet noodzakelijk wil zeggen dat hun mobilisatiekracht klein is. Dienstverlenende organisaties, volksnationale en patriotische en verzetsorganisaties beschikken duidelijk over een groot mobilisatiepotentieel. Voor de twee laatste organisatietypes is dat niet verwonderlijk: zij zijn in de onderzochte periode actief i.v.m. traditionele breuklijnthema's (vooral communautair geladen thema's als de taalkwes-

²⁶ J. BILLIET, *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*. Brussel-Leuven, 1993, blz. 116-118.

tie, de grondwetsherziening en de repressie). Heel wat minder groot is de mobilisatiekracht van de milieu-, buurt-, vredes- en vrouwenorganisaties. Zij hebben niet bijzonder veel betoogd en wanneer zij toch op straat komen, stappen weinig betogers achter hun eisen op. De eerder lage betogingsfrequentie van deze organisaties kan methodologische redenen hebben. Het gaat vaak om nieuwe organisaties, niet zelden met een korte levensduur. Dat maakt hen ook moeilijker herkenbaar voor de bronnen die gebruikt werden bij het opstellen van de betogingsinventaris (zie hoger). De geringe omvang van hun betogingen is ook te verklaren door hun zwakke organisatorische infrastructuur en zeker ook door hun actiestrategie. Deze organisaties onderscheiden zich van de traditionele of gevestigde organisaties niet alleen door de nieuwe thema's die zij op het voorplan brachten, maar ook door hun actiestrategie: lokaal in plaats van nationaal, kleinschalig in plaats van de macht van het getal, ludiek in plaats van professioneel.

Tabel 5 zegt veel over het gebruik en de mobilisatiekracht van organisaties, maar niets over de evolutie daarvan. Tabel 6 geeft van dit laatste wel een beeld, omdat er de spreiding van de betogingen en betogers over verzuilde en niet-verzuilde organisaties per deelperiode is in weergegeven. Van voorgaande gegevens weten we dat de traditionele breuklijnen in de jaren vijftig dominant zijn in het betogingsveld, daarna veel minder in zover zelfs dat er tijdens de periode 1968-74 meer betogingen i.v.m. andere thema's georganiseerd worden. De organisaties die rond de traditionele breuklijnen actief zijn, zijn meestal gevestigde organisaties. Het zijn ook organisaties die over een grote mobilisatiecapaciteit beschikken, zoals uit het commentaar bij tabel 5 bleek. Tabel 6 bevestigt deze bevindingen en vult die tegelijk aan.

TABEL 6

De spreiding van de betogingen en de betogers over verzuilde en niet-verzuilde organisaties (in %) (1953-1974)

Organisaties	1953-1959		1960-1967		1968-1974		1953-1974	
	Betogingen	Betogers	Betogingen	Betogers	Betogingen	Betogers	Betogingen	Betogers
Zuilorganisaties	85.2	91.8	56.2	59.5	17.6	28.5	37.3	61.0
Zuil- en niet-zuilorganisaties	-	-	1.8	13.8	12.7	25.4	7.8	12.7
Niet-zuilorganisaties	14.8	8.2	42.0	26.7	69.7	46.1	54.9	26.3
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Verzuilde organisaties beschikken over een aanzienlijk grotere mobilisatiecapaciteit dan niet-verzuilde organisaties. Gemiddeld telt een betoging van de eerste soort organisaties drie keer zoveel deelnemers dan een betoging van de tweede soort organisaties: 1948 tegenover 570 deelnemers. Een andere belangrijke vaststelling is dat het aandeel van de verzuilde organisaties in de betogingen en de betogers afneemt. In de jaren vijftig is een betoging van een niet-verzuilde organisatie bijna een uitzonderlijke gebeurtenis. Reeds tijdens de eerste helft van de jaren zestig treedt hierin grondig verandering op. De niet-verzuilde organisaties realiseren dan reeds ruim 40% van de betogingen. Voor het eerst worden dan ook betogingen door verzuilde en niet-verzuilde organisaties samen georganiseerd. Na 1968 is het betogingsveld bijna het spiegelbeeld van dat van de jaren vijftig: de niet-verzuilde organisaties gebruiken de betogingen veruit het meest.

Hoewel ook de mobilisatiekracht van de verzuilde organisaties afneemt, blijft ze groter dan die van de niet-verzuide organisaties. Verhoudingsgewijs blijft het verschil in mobilisatiekracht even ongelijk.

Hierbij kan de vraag gesteld worden of de hierboven weergegeven verhoudingen in mobilisatiekracht tussen verzuide en niet-verzuide organisaties in de tweede helft van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig niet grondig gewijzigd zijn in het voordeel van de niet-verzuide organisaties. De anti-rakettenbetogingen in de periode 1979-1983 zouden deze hypothese ondersteunen. Dit waren inderdaad grote betogingen, maar ze kregen pas echt een massaal karakter van zodra ze mee ondersteund werden door de verzuide organisatiewereld, met name de christelijke en de socialistische arbeidersbeweging²⁷. Andere voorbeelden van massademonstraties van niet-verzuide organisaties zijn eerder schaars, wat doet vermoeden dat de hierboven weergegeven spreiding van betogingen en betogers over verzuide en niet-verzuide organisaties niet fundamenteel is gewijzigd. Alleen een aanvulling van de betogingsinventaris voor de periode na 1974 kan hierover volledig uitsluitsel brengen.

V. Besluiten

Het onderzoek naar de spreiding van minder en onconventionele politieke actie is in België in vergelijking met andere landen weinig ontwikkeld. Een globaal onderzoek over conventionele, minder en onconventionele politieke actiemiddelen of politieke participatie ontbreekt (nog steeds). Nochtans zou een dergelijk onderzoek belangrijke gegevens kunnen aanbrenge in de discussie over de gezondheidstoestand van het Belgische politieke stelsel en de politieke betrokkenheid of afzijdigheid van de kiezer of burger.

Dit artikel brengt gegevens aan over de spreiding van de betoging, een actiemiddel dat zich in het midden bevindt op de schaal conventionele-onconventionele politieke actie. Het schaarse survey-onderzoek over de effectieve deelname aan betogingen in België laat zien dat die deelname relatief hoog is. Een omvangrijke minderheid van 20 à 25% van de Belgen verklaart deelgenomen te hebben aan een betoging. Deze cijfers nuanceren het beeld van de passieve en onverschillige burger dat uit andere onderzoeken tevoorschijn komt. Voorts blijkt dat ook de spreiding van de deelname aan betogingen volgens leeftijd en beroep afwijkt van het patroon dat bij de conventionele participatie teruggevonden wordt. Betogen is vooral het gedrag van de jongere leeftijdsgroepen en niet van de intermediaire leeftijdsgroep. Vooral de landbouwers, maar ook de arbeiders en de

27 Terecht stelt S. Hellemans dat de mobilisatie van de vredesbeweging tegen de kernraketten perfect vergelijkbaar is met die van de katholieke zuil ten tijde van de schoolstrijd. De anti-rakettenbeweging kon net als het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie een beroep doen op bestaande organisaties, hoofdzakelijk behorend tot de nieuwe sociale bewegingen (S. HELLEMANS, *Nieuwe sociale bewegingen in de Belgische politiek*. Een impressie. *Res Publica*, 1993, nr. 2, blz. 202). Het zou echter verkeerd zijn hieruit af te leiden dat de mobilisatiekracht van de oude en nieuwe bewegingen gelijk is. Een belangrijk verschil tussen de schoolstrijd, de acties tegen de Eenheidswet en Leuven-Vlaams enerzijds en de anti-rakettenbetogingen anderzijds is dat het bij de eerste conflicten ging om een langdurige intense en massale mobilisatie (opeenvolgende weken of maanden). De anti-rakettenbetogingen hadden ook een massakarakter, maar ze werden met relatief lange tussenpauzes georganiseerd. De vredesbeweging was wellicht niet in staat om dagen of weken na elkaar te mobiliseren.

lagere bedienden, socio-professionele categorieën die als het om conventionele politieke participatie gaat, laag scoren, nemen relatief veel deel aan betogingen.

In het verlengde van het survey-onderzoek ligt een aantal resultaten i.v.m. de frequentie van het gebruik van de betoging en het aantal deelnemers. Het gemiddeld aantal betogingen en het gemiddeld aantal betogers nemen tijdens de periode 1953-1974 toe, maar het tweede niet in dezelfde mate als het eerste, zodat de gemiddelde betogingsomvang kleiner wordt. De cijferreeks over betogingen wijst tevens uit dat studenten-, werknemers- en landbouworganisaties vaak de straat zijn opgekomen om hun eisen kracht bij te zetten.

Voorts blijkt dat de spreiding van betogingen en betogers over thema's en organisaties tijdens de onderzochte periode zeer ongelijk is. Vooral voor thema's behorend tot de traditionele breuklijnen van de Belgische politiek is frequent betoogd en zijn veel burgers op straat gekomen. Dit heeft ook te maken met het feit dat de organisaties die i.v.m. deze thema's mobiliseren verzuilde organisaties zijn. Toch is de verdeling over thema's en organisaties tijdens de periode 1953-1974 gedeeltelijk minder ongelijk geworden. In de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig is er steeds meer betoogd voor thema's die geen verband houden met de traditionele breuklijnen en door niet-verzuilde organisaties, maar de mobilisatiekracht van deze thema's en organisaties blijft minder groot dan die van de traditionele thema's en verzuilde organisaties.

Summary: The frequency of demonstrations in Belgium

In this article the spread of demonstrations - a political activity that situates itself in the middle on the scale of conventional - unconventional political action - is studied. The rare survey of the effective participation in demonstrations in Belgium shows that it is rather high. An extensive minority of some 20 to 25% of the Belgians declares to have participated in a demonstration. These figures modify the image of the passive, indifferent citizen that research of conventional political participation has shown. The spread of the participation in demonstrations according to age and professional activity, moreover, differs from the pattern found in conventional participation. Demonstrating is typical behaviour of the younger age-categories and therefore of students, but also of farmers, blue collar workers and lower-ranked white collar workers.

From this survey follow a number of results connected to the use of demonstrations and the number of demonstrators during the period 1953-74. Related statistics indicate that the number of demonstrations and demonstrators increases, the latter not to the same extent as the former however. Furthermore it appears that students, labor unions and agricultural organizations have often come to the streets to enforce their demands. Thematically speaking, particularly problems related to traditional cleavages in Belgian politics have been the object of demonstrations: ideological, socio-economic and linguistic issues. Organizations active in the area of this cleavages are able to mobilize a great number of demonstrators. These organizations are for the most part pillarized and structurally well-developed. Nevertheless the division between issues and organizations during the period 1953-74 has become less unequal. During the six-

ties and the early seventies the share of traditional cleavages in the number of demonstrations and demonstrators is becoming smaller. New organizations are using demonstrations more and more to put new issues (environment, foreign policy, quality of democracy, etc.) on the political agenda. They have, however, not the same power to mobilise as do the pillarized organizations.